

Dr. Sergije Dimitrijević

4

P R E G L E D
SRPSKE SREDNJEVEKOVNE NUMIZMATIKE
(idejna skica)

Beograd
aprila 1962. godine

Dr Sergije Dimitrijević

Idejna skica i metodološka razrada
knjige "PREGLED SRPSKE SREDNJEVE-
KOVNE NUMIZMATIKE" (Corpus nummorum
medievalorum Serbiae)

A. PREDGOVOR

I - Uvodni deo - Obrada "Pregleda" kao celine

1. Potreba za takvim radom. Sadašnje stanje srpske numizmatike kao nauke. Ljubić kao jedini priručnik ove vrste. Ljubićev "Opis jugoslovenskih novaca" i njegovi nedostaci. Njegova korisnost istorijski posmatrana, u prošlosti i sada. Pojava novog numizmatičkog materijala. Parcijalnost i neujednačenost obrade njegovih delova. Potreba okupljanja svih podataka o novom numizmatičkom materijalu na jednom mestu i jedinstvenost u njihovoj obradi. Postojanje brojnog neobjavljenog materijala u pogledu vrsta, podvrsta i varijanata. Komentar o obimu novog materijala. Upoređenje broja novih vrsta, podvrsta i varijanata u odnosu na sav materijal objavljen od prethodnika, u apsolutnim i relativnim brojkama. Potreba reorganizacije vrsta i izdvajanja podvrsta po novim kriterijima. Potreba grupiranja varijanata po podvrstama. Nova arhivska gradnja i uključenje njenih podataka u "Pregled". Niz novih rešenja nastalih u toku numizmatičkih izučavanja. Potreba kritičnog

osvrta na sva ova rešenja i njihovo eventualno uključivanje u Pregled. Nerešena pitanja. Revizija i upotpunjavanje svih predeljenja pripadnosti vrsta. Potreba ravnomerne razrade svih pitanja od važnosti. Sumiranje, okupljanje i uključivanje u Pregled postojećih detaljnih razrada pojedinih pitanja. Potreba grupisanja svih osnovnih informacija o vrstama, podvrstama, varijantama, ostavama i kovnicama na jednom mestu. Rastući zahtevi različitih oblasti naše istorijske nauke široko uzete. Potreba svestranijeg tretiranja srpskog numizmatičkog materijala, kao izvora za ove oblasti nauke. Potreba detaljne obrade novih, dopunskih aspekata srpske numizmatike. Potreba za jednim osnovnim, jedinstvenim, relativno detaljno razrađenim i široko obuhvatnim priručnikom za izučavanje srpske numizmatike. Poslednji pokušaj da se udovolji svim ovim potrebama, njegov karakter i njegovi rezultati u odnosu na postojeće potrebe.

A.I 2 Istorijat rada na "Pregledu". Pripreme za opštu studijsku obradu srpske numizmatike. Inicijativa za rad i prihvatanje predloga. Ugovor. Materijalni preduslovi i mogućnosti za ostvarenje zadataka. Teškoće u radu. Način njihovog rešavanja. Neka predložena, ali neprihvaćena rešenja. Nerešene teškoće (analiza legure, fotografisanje nekih primeraka iz privatnih zborni i sl.) i zbirke koje se za sad ne mogu obraditi (na pr. neke privatne zbirke, muzejske

zbirke u Albaniji). Primenjeni kriteriji za odvajanje sporednih podataka koji nisu ušli u Pregled. Perspektiva budućeg rešavanja ovih pitanja: sistematske obrade nekih pitanja koja se nisu mogla rešiti u ovoj fazi rada; parcijalne obrade sporednih podataka (na pr. sitnih kalupskih razlika) i nekih nerešenih pitanja (stilske analize). Buduće popunjavanje praznina nastalih usleđ nemogućnosti obrade pojedinih zbirki.

A I 3 Pitanje razrade i načina obrade "Pregleda". Raznovrsnost potrebe za Pregledom celokupne srpske srednjevekovne numizmatike (studijaska obrada celine i bitnih pitanja, stvaranje priručnika za dalji studijski rad, dobijanje istorijskih i numizmatičkih informacija, nalaženje elemenata koji potrebuju pojedine naučne oblasti, određivanje primeraka novca, sredjivanje zbirki) uslovljavaju ne samo široki zahvat materijala (potpunost), njegovo detaljno raščlanjavanje i njegovu temeljitu obradu, već i postojanje mnogih dopunskih detaljnih raščlanjivanja i analiza i praktičnih rešenja u pogledu grupiranja podataka i njihove preglednosti. Izdvajanje svih interesantnijih elemenata i varijanata u procesu detaljne analitičke razrade, a u odnosu na raznovrsnost potreba. Grupisanje dobijenih podataka u generičke grupe i sisteme, u okviru specijalnih šema, izvršeni u svakom slučaju gde je to bilo moguće, specijalno u samom pregledu vrsta. Mnogi elementi i opisi zamenjeni su u šematskom delu Pregleda

(opisi vrste u odeljku B.) grafičkim simbolima, koji povećavaju jasnoću Pregleda, omogućavaju brzo sagledavanje iznešenih podataka i nalaženje onoga što je potrebno. Radi dobijanja uvida u celinu i lakšeg vršenja paralela, predviđa se veliki broj skupnih tabela, grupisanih u predgovoru (za celokupnu srpsku srednjovekovnu numizmatiku) i u odeljku B. Pregleda, kod pojedinih vladara (u odnosu na njihove novčane vrste). Taj svrski služe i liste svih pojedinačno obrađenih vidova jednog problema, koje srećemo na više mesta u predgovoru. Da bi se omogućilo određivanje i nalaženje neke vrste novca po njenim vidljivim opštim oznakama, dat je na kraju knjige ikonografski pregled svih vrsta (odeljak G.). Za lakše nalaženje podgrupe i potpuniji uvid u njene karakteristike predvidjeno je donošenje jedne ili više para fotografija, lica i naličja (zavisno od broja varijanata i praznog prostora koji time nastaje u šemi) svake podvrste, odmah kraj njenog opisa. Slike i opisi specifičnih odlika podvrsta grupirane u okviru vrste, odmah iza njenog opšteg opisa, što omogućuju paralele medju podvrstama i potpuniji uvid u opšte karakteristike vrste. Šematsko grupisanje svih varijanata u okvir podvrste, omogućuju celovit uvid u njihovu brojnost (u okviru podvrste i vrste), kao i paralele medju varijantama raznih podvrsta jedne te iste vrste. Sve tekstove dati na dva jezika: srpskohrvatskom i francuskom, da bi

"Pregled" mogao da odigra ulogu jednog osnovnog svetskog numizmatičkog priručnika neophodnog inostranim studijcima i muzejima. Za omogućavanje poziva na svaku novčanu vrstu, podvrstu i varijantu predviđen je kod svake od njih generički broj, napr. (XI 8 S), koji je jednovremeno i zajednički broj svih slika te vrste ili podvrste (Ikonografski pregled - odeljak G. - je dat po broju vrste - rimski broj - a slike u pregledu vrsta date su u šesti podvrste, u okviru vrsta - rimski i arapski broj. Poziv na predgovor ima drugu formulu, pošto počinje velikim slovom i sadržava na kraju i broj strana, napr. (A IV 3,XX). Što se tiče treće vrste poziva, poziva na literaturu o srpskoj numizmatici, oni sadrže prezime autora i rimski redni broj iz priloženog spiska literature o srpskoj numizmatici (vidi A XVI) i broj strane, napr. (Štokert VII, 192). Pored ove tri vrste poziva koji se javljaju u samom tekstu u zagradama, ostale uzgredne napomene i pozivi na nenumizmatičku istorijsku literaturu dati su na uobičajeni način u dnu strane pod rednim brojem. Navodjenjem literature o srpskoj numizmatici na skraćeni način, postignute su tri stvari: prvo, ušteda u prostoru, pošto se mnogi takvi radovi često navode; drugo, izrada jedinstvenog spiska sve značajne literature o srpskoj numizmatici (vidi A XVI); treće, stvorena je mogućnost da se kod svake kovnice, os-

tave i novčane vrste, navodi celokupna numizmatička literatura, koja govori o njima, data pod zasebnim podnaslovom (Literatura). Na kraju zaglavlja stavljenog na početku opisa novca pojedinih vladara, feudalaca ili gradova, data je numizmatička literatura koja govori o više vrsta ili o svim vrstama novca jednog vladara, feudalca ili grada (Alternativa - U slučaju postojanja interesantnije dopunske istorijske literature o vladaru, feudalcu ili gradu ona bi se mogla grupisati u dnu strane u napomeni pod podnaslovom - Ostala literatura - Smatram da bi to bilo dupliranje u odnosu na već postojeća grupisanja istorijske literature ove vrste - kao druga alternativa mogla bi se citirati samo ona literatura koja se nalazi navedena u odgovarajućem poglavlju Jirečkove Istorije Srba I), Obrada numizmatičkog materijala ima se vršiti u širim okvirima naše srednjevekovne arheologije, uz uporedjenja svake predstave, i predmeta koji se javljaju na novcu, sa manifestacijama koje se javljaju na našem drugom srednjevekovnom materijalu dokumentacionog karaktera. Arhivski podaci koji se odnose na bitna pitanja srpske numizmatike dati su u citatima celovitih odlomaka, u napomenama donetim u dnu strane. Time se omogućuje stalno proveravanje njihove upotrebe i prevoda i sprečavaju njihova proizvoljna tumačenja, bilo u samom Pregledu bilo kod onih koji se njime koriste. Dono-

šenje ovih po strogim kriterijima odabranih i za izučavanje srpske numizmatike najvažnijih citata, uzetih iz arhivskih dokumenata i njihovo okupljanje u samom Pregledu, čini izlišnim ponovno konsultiranje zbornika gradje u najvećem broju slučajeva kada se ovaj Pregled bude koristio, pošto ga pretvara u neku vrstu malog zbornika arhivskih tekstova. (Takvu korisnu ulogu odigrala je u odnosu na početni period srpskog novčarstva i njiga Čremošnika, Razvoj srpskog novčarstva do kralja Milutina, gde su ovakvi tekstovi okupljeni i hronološki poredjani - donošenje ovih tekstova na pomenuti način zamenjuje poseban dodatak takvih tekstova, onakav kakav na pr. postoji kod Rešetara (I 635-695 - druga alternativa). Svaki manji odlomak takvog citiranog ili kojeg drugog upotrebljenog teksta, navedenog na stranom jeziku, obavezno je dat kraj njegovog prevoda, čime se omogućuje uvid u takve tekstove i onih lica koja ih ne razumeju u prvobitnom obliku (Izuzetak čine sićušni citati nespornih odlomaka sastavljenih od 2-3 reči).

- A I 4 Primenjeni kriterij za izdvajanje vrsta, podvrsta i varijanata. Razdvajanje materijala izvršeno je po svim većim, bitnijim i vidljivim razlikama.
- a. Osnovna podela izvršena je po pripadnosti novca odredjenom vladaru, feudalou ili gradu. (Za prihvaćena rešenja u slučajevima pojave dva ili više od ovih elemenata - vidi A I 5).

- b. Razdvajanje u posebne vrste vršeno je u svim slučajevima kada su te razlike imale veći i bitniji značaj, kada su one imale već utvrđeni istorijski značaj, kada se menjala predstava na jednoj strani novca (bitne promene) kada se pojavljivala kompoziciona razlika u predstavama na lici i naličju ili u samom natpisu (izmene u njegovom sadržaju), kada se ta razlika sastojala u prisustvu ili odsustvu heraldičkih objekata (vidi A VI 3), kada su bile uočene veće razlike u veličini i težini praćene drugim indikacijama koje ukazuju da se radi o posebnoj vrsti (na pr. vrsta pripada sasvim drugom periodu kovanja), kao i u slučaju manjih razlika za koje je utvrđeno da imaju poseban značaj (na pr. veronska grupa kod dinara sa zastavom koje nose ime Urosius).
- g. Razdvajanje na podvrste vršeno je na osnovu različitih manjih, ali vidljivih i uočljivih razlika na lici i naličju, na pr. u slučajevima gde se menjaju neki elementi lica i naličja koje treba posebno zapaziti (na pr. prisutnost sitnih oznaka na izuzetnim mestima i drugih izuzetnih specifičnosti), a kod brojnijih vrsta, u slučajevima kada se javljaju zajedničke odlike za više varijanata (na pr. zvezde u čelenci i sl.). Kod vrsta koje nose natpis u više redova uzima se u obzir prvo njihova sadržina, pa onda broj tih redova, najzad tekst poslednjeg završnog

reda. Kod nekih krupnijih vrsta uzima se u obzir prisustvo i raspored ornamentalnih detalja, vrsta, ukrasa i sl. Napominjemo da se razdvajanje u podvrste nije vršilo na osnovu ove ili one slovne ili figuralne oznake, već jedino na osnovu postojanja ili nepostojanja takvih oznaka ili njihovih posebnih grupa (monogrami, ljudske glave i sl.) na licu ili naličju na ovom ili onom mestu. Pri tome je razvrstavanje podvrsta vršeno prvo po važnijoj strani, po licu novca (kriterij po kome je jedna strana uzimana za lice novca donet je pod A I 6 b), a tek onda po naličju, ne zanemarujući veće razlike ni na toj strani. Sve ove razlike mogu da imaju dublji značaj, da budu vezane za različito vreme kovanja jednog vladara da predstavljaju vrste sa različitom težinom i vrednošću, da predstavljaju proizvode različitih kovnica i sl., da budu interesantna za istoriju. Dok se tako šta ne dokaže one ostaju u okviru datih vrsta.

d. Razdvajanje na varijante u okviru jedne podvrste, vršeno je na osnovu izmene postojećih slovnih ili figuralnih oznaka kao i promena nekih sitnih znakova prihvaćenih za razvrstavanje.

A I 5 Mesto vrste. Sve novčane vrste jednog vladara ili feudalca sačinjavaju jedinstvenu klasifikacionu celinu. Neopravdanost dosadašnjeg odvajanja vladara i

feudalaca u dve posebne grupe. Nov redosled vladara i feudalaca zasnovan na realnim hronološkim elementima i približnom hronološkom grupiranju (po približnom vremenu pojave njihovog novca ili početka vladavine ili stavljanjem vazala izmedju dva sizerena koji se pojavljuju na njegovom novcu, na pr. stavljanje Olivera izmedju careva Dušana i Uroša).

Članovi porodice i vazali dolaze iza vladalaca. Takvo grupisanje olakšava istorijske paralele i uvid u razvitak našeg novčarstva (na pr. paralele medju nalazima). U svim slučajevima čisto srpskog dvojnog novca, njegovo se mesto odredjuje u grupi novca sporednije ličnosti (na pr. vazala). Izdvajanje svih gradskih novaca u zasebnu grupu. Njihovo grupisanje po pojedinim gradovima (uključujući i novce vezane za vladare i feudalce), U svim drugim slučajevima kod novaca vladara i feudalaca kao i kod samih gradova zadržati oelinu novaca vladara, feudalca i grada, s tim da se u okviru te oeline postigne svuda gde je to moguće, unutrašnji hronološki poredak vrste. Dvojni novci se ne izdvajaju u posebnu grupu, već se grupiranje vrši po drugim glavnim karakteristikama (prvenstveno po hronološkim podacima, onda po osnovnim, prvenstveno na licu a tek onda na naličju, itd. - na pr. sve vrste cara Uroša sa konjanikom stavljaju se jedna pored druge). U slučaju kada nema navedenih razloga za drugojačiji redosled ovakve se dvojne novčane vrste stavljaju kao početne vrste jednog vladara ili feudalca.

A I 6 Terminološki rečnik sa kriterijima i objašnjenjima

a. Principi: Izraditi i utvrditi našu sopstvenu i savremenu numizmatičku terminologiju, zamenjujući strane izraze (avers, revers) i Ljubićeve izraze (predak, zadak, Spasitelj, pismena - za slovne oznake) u terminologiji opšte upotrebe, ali zadržati izraze uobičajene u stručnoj literaturi za pojedine specifične numizmatičke i arheološke oblike (na pr. mandorla) ili delove srednjevekovne odežde (na pr. divitisijon, loros). U spornim slučajevima dati drugi naziv u zagradama. Nova terminologija kao rezultat kolektivnih napora svih naših ljudi koji su radili na srpskoj numizmatičkoj i numizmatičkoj upotrebi. Potreba za njenim ustaljenjem vezana za ovakav osnovni priručnik.

b. Alfabetni rečnik upotrebljenih numizmatičkih

izraza. Neki najvažniji numizmatički izrazi dati kao primer:

Lice novca. Strana na kojoj je lik vladara ili njegovo ime. Ako su na dvema stranama vladarske oznake, onda, ona na kojoj se nalazi njegov lik ili svečan natpis u redovima. Kod dvojnog novca strana na kojoj se javljaju imena i zvanja sporednije ličnosti (vazal, član porodice). Kod gradskog novca strana na kojoj su oznake ili ime grada. Kod gradskog novca vezanog za vladara ili feudalca, prvenstveno strana sa imenom grada, sem u slučaju tradicionalnih

naličja sa svecem zaštitnikom, kada se vladar i feudalac uzimaju za lice novca.

Slovnne oznake (a ne posmena, slova, sigle - rezervisano za jednu vrstu skraćenja u natpisu - tehnički termin).

nimbus (a ne oreol)

dinar (groš samo u izvorima)

kruna (a ne venac)

figuralne oznake (a ne slike, znaci - rezervisano za sitne oznake)

presto (a ne stolica, klupa, sedište)

svitak (a ne akakija)

Isus (a ne Spasitelj)

novac (a ne moneta)

šlem (a ne kaciga)

kontramarka

skiptar (a ne žezlo)

monogram

ornamentalni natpis

kugla (a ne globus, zemlja, država)

zastava (a ne barjak)

narukvica (a ne epimanika)

predstava

mandorla

supedaneum

divitisijon (a ne bagrenica, črvljenica)

prependulije

granaca

manijak (a ne kolarin)

loros (a ne pojas, diadima)

stema

orfanos

A I 7 O fotografijama novca datim u knjizi. Ilustracije vrsta i podvrsta date su u originalnim fotografijama. Time je garantovana autentičnost opisa i automatski ispravljene neke eventualne štamparske greške. Odakle sam i kako dobio snimke. Pregled zbirki u kojima se nalaze reprodukovani primerci, sa brojem takvih snimaka za svaku zbirku. Slike date kraj opisa podvrsta uveličane su 9 puta, tj. svaki dužinski cm. pretvoren u 3 (kao i u mojim člancima: Nove vrste srpskog srednjevekovnog novca - Starinar IX - X, 137-168; ili Hronologija Dušanovog carskog novca - Istorijski časopis IX - X, 113-138 u Tabelama. Napominjemo da je J. Radonić, izjašnjavajući se o Ljubićevom Opisu, napisao u Jirečekovoj Istoriji Srba I, 1952, 291 "Bilo bi korisno kada bi se ovo delo kritički preradilo i snabdelo fotografijama").

A II Dosadašnja izučavanja i objavljivanja srpskog novca i obradabrske numizmatike. Utvrđivanje konkretnog doprinosa i zasluga svakog lica koje se bavilo srpskom numizmatikom, objavljivalo srpski novac i donosilo nove i stvaralačke zaključke od veće važnosti. Na toj osnovi dati ocene tih napora kao i grupni i detaljni kritički istoriografski prikaz razvitka srpske numizmatike.

- A II 1 Objavlivanje srpskog novca do Šafarika. Prvi objavljeni primerci. Tadašnje nepostojanje uslova za rad na tom pitanju u našoj zemlji. Uloga stranaca, uglavnom Italijana. Budjenje interesa naših ljudi za srpsku numizmatiku krajem XVIII i početkom XIX veka.
- A II 2 Prvi skupni pregledi srpske numizmatike. Pregledi Zanetti-a i Lucenbahera. Kritika Stojačkovića i Šafarika. Uloga Šafarika i značaj njegovog Opisanija. Broj vrsta koje je on obuhvatio svojim pregledom (izračunato po našim kriterijima za vrstu). Šafarik kao polazna baza za naučnu obradu srpske numizmatike.
- A II 3 Razvoj srpske numizmatike od Šafarika do Ljubića. Doprinos Reichel-a i Erdy-a (Lucenbahera). Mesto Mijatovića. Problem srpskog novca kod Šafarika i Mijatovića.
- A II 4 Ljubićev Opis. Uloga i značaj Ljubićevog Opisa. Broj vrsta koje je obuhvatio svojim pregledom. Širina zahvata. Doprinos i slabosti. Pitanje falsifikata srpskog zlatnog novca i stav Ljubića.
- A II 5 Od Ljubića do prvog svetskog rata. Manji doprinosi. Obrada novca primorskih gradova srednjevekovne Srbije. Doprinos Ipena. Uloga Štokerta. Broj vrsta koje je on obuhvatio u svoja dva pregleda. Mesto Jirečkovih radova. Doprinos Kovačevića.

- A II 6 Srpska numizmatika izmedju dva svetska rata. Glavni pravni numizmatičkih studija u to vreme. Doprinos Štokerta, Sarije, Rešetara, Čremošnika, J. Petrevića. Časopis "Numizmatičar" i njegovo mesto. Prekretnica u obradi srpske numizmatike. Nov odnos prema ostavama. Povezivanje numizmatičkih i istorijskih izučavanja. Aktiviziranje mnogih drugih istoričara po pitanju srpske numizmatike. Rad italijanskih numizmatičara.
- A II 7 Srpska numizmatika posle Druog svetskog rata. Karakteristike novog perioda. Doprinos M. Dinića. Doprinos Marića. Doprinosi ostalih numizmatičara i istoričara. Obrada pojedinih pitanja naše srednjevekovne istorije na osnovu numizmatičkih materijala. Povećani interes za numizmatička izučavanja u vezi orijentacije na privredno istorijska pitanja. Opasnost od nekritičke upotrebe numizmatičkih podataka. Monografska obrada pojedinih numizmatičkih pitanja i njeni rezultati. (Napominjemo da će se kod svakog autora obratiti posebna pažnja ukupnom broju obradjenih primeraka, ukupnom broju novoobradjenih vrsta raščlanjenom po vladarima, feudalcima i gradovima - u zagradi pobrojani brojevi vrsta - ukupan broj novoobjavljenih vrsta je dat u tabeli I pod A II 8 - prvom objavljivanju novca jednog vladara, feudalca ili grada, postizanju danas važećeg rešenja u dodeljivanju neke do tada nepravilno opredeljene novčane vrste, objavi ostave, uključenju ili isključenju nekih vrsta ili oblasti iz srpske numizmatike, pitanju sistematizacije

itd. Na greške u dodeljivanju posebno ćemo se osvrnuti - radi preglednosti i jasnoće - samo u izuzetnim slučajevima kada su one bile krupnije i dalekosežnijih posledica).

A II 8 Dosadašnji naponi na objavljivanju novih vrsta srpskog srednjovekovnog novca. Opšta razmatranja o tome. Tabelarni prikaz broja objavljenih novih vrsta, dat u apsolutnim i relativnim brojevima, hronološki po autorima koji su ih prvi objavili, vladarima, feudalcima i gradovima kojima oni pripadaju i u ukupnim iznosima za svakog autora (Tabela I). Tabelarni uporedjenje broja vrsta, podvrsta i varijanata koje se nalaze u radovima Šafarika sa brojem novoobjavljenih primaraka kod Rajhela, Erdija, Ljubića, Ippena, Štokerta, J. Petrovića, Sarije, Čremošnika, Marića i Dimitrijevića (Tabela II) (zasniva se na obradi brste, podvrste i varijante, tj. podacima o licima koja su ih prva objavila - prethodnici Ippena i Štokerta nisu uzeti u obzir, pošto su njihovi Opisi dati bez slika i potrebnih podataka - oni su uzeti u obzir u prethodnoj tabeli kad su u pitanju vrste).

A III Pojava srpskog srednjovekovnog novca, njegov razgovitak i njegove osnovne vrste.

1. Pojava srpskog novca. Koji je novac bio u upotrebi u Srbiji pre pojave srpskog novca. Istoriografski osvrt na pitanje najstarijeg srpskog novca. Najstariji pomen o srpskoj obračunskoj

novčanici jedinici. Stvarni značaj tog podatka. Najstariji srpski novac. Problem pripadnosti tzv. novca kralja Radoslava. Kasnija osnovna novčana srpska jedinica, dinar. O nazivu dinar i njegovom poreklu. Odnos dinar - greš. Problem pojave dinara u Srbiji. Ko kuje prve dinare. Neslaganje o tome. Osnova za rešenje tog pitanja. Ko kuje prve srpske dinare. Njihove karakteristike. Perper kao obračunska jedinica, obračuni u librama. Izmene prvobitnog tipa dinara. Izmene u težini.

A III 2 Osnovne vrste srebrnog novca, njihove karakteristike i njihov istorijat. Osnovne vrste dinara u periodu kraljevstva. Krstati dinari. Rudnički dinari. Novobrdski dinari. Osnovne vrste novca u periodu Dušanovog carstva. Stabilne i labilne vrste dinara. Denari del imperator. Grossi del tercio. Kotorški dinari i njihovo mesto u novčanom sistemu. Evolucija novčanih vrsta za vreme cara Uroša i kasnije. Vukov dinar. Pitanje poludinara. Novčane vrste u doba Stevana Lazarevića i Djurdja Brankovića. Vrste novca koje se pominju u izvorima. Grossi dalse. Poslednji srpski vladar koji kuje novac. Stari nazivi za opšti zbirni pojam novac (za novac uzet u širokom smislu).

A III 3 Kontramarke na srpskim dinarima. Opis kontramarki. Vrste srpskih dinara na kojima se kontramarke javljaju. Nalaz kontramarkinih srpskih i bosanskih dinara. Pojava isto takvih kontramarki na bosanskim

dinarima. Karakteristike kontramarkiranih primeraka. Zašto su stavljene kontramarke. Kada su i gde stavljanje ove kontramarke. Tumačenje kontramarki. Arhivski pomeni kontramarkiranog novca.

A IV Ko kuje srebrni novac u srednjevekovnoj Srbiji.

1. Lica čija se imena javljaju na kraljevskom srebrnom novcu i njihova zvanja. Pitanje novca sa nazivom Uroša i Stefana. Osnova za ovo rešenje. Pitanje pripadnosti vrsta sa ovim imenima. Pitanje dinara na kojima se javlja vladar sa nazivom rab. Pitanje Karulusa. Konkretna rešenja za svaku spornu vrstu poimence, data sa obrazloženjem i dokazima. Tabela opredeljenja spornih vrsta po autorima (njihova iznaka dela) i vrstama (Tabela III).

A IV 2 Ko kuje novac u doba carstva i sa kakvim zvanjem. Zvanja Dušana u prvom periodu carskog kovanja. Novac Uroša kao mladog kralja. Dušanova carsko zvanje u doba krunisanja i posle njega. Pojava imena careve žene. Datiranje prvog takvog novca. Samostalan i nesamostalan novac feudalaca. Feudalci perioda cara Uroša. Pojava Dušana na novcu cara Uroša. Pitanje carskog novca bez imena careva. Novci carice Jelene.

A IV 3 Vladari manjeg ranga i feudalci koji kuju novac.

Ko je ko na poznijem sporskom novcu (bez carskog zvanja). Teškoće u razvrstavanju po njihovim

grupama, Novac anonimnog kralja. Novac anonimne kraljice. Pitanje pripadnosti spornih i nedovoljno odredjenih vrsta, pojedinačno obradjeno. (Dosadašnja rešenja, njihovo prihvatanje ili zamenjivanje drugim. Kompletna obrazloženja pripadnosti pojedinih spornih novčanih vrsta, uz rekapitulaciju postojeće argumentacije i eventualnog dodavanja nove).

- A IV 4 Postojeća zvanja i nazivi kod feudalaca i vladara manjeg ranga. O svakom zvanju posebno. Evolucija zvanja, njihova pojava na novcu, trajanje i nestajanje. O zvanjima svakog vladara i feudalca posebno. Paralele sa drugim izvorima. Kompletna pojedinačna lista svih kombinacija imena i zvanja.
- A IV 5 Problem zajedničkih i dvonih novaca. Pojava dva lica na istoj strani novca. Pojava dvojnih novaca (svaka strana pripada drugome). Koje kombinacije postoje (pojedinačna lista). Grupiranje takvih kombinacija. Značaj svake takve grupe. Opšti zaključci o tome šta predstavljaju dvojni novci.
- A IV 6 Srebrni novac gradova. Postojanje čisto gradskog novca. Koje vrste postoje i njihov značaj. Njihovo datiranje. Novac gradova vezan za vladare i feudalce. Njihove osnovne grupe po pripadnosti (pojedinačna lista). Periodi kovanja toga novca i zajedničke karakteristike. Osnovne vrste gradskog novca. Značaj tog novca i istorijski komentar.

A V Pitanje bakarnog i zlatnog novca

1. Bakarni novac, njihove vrste i vrednosti. Bakarni novci primorskih gradova. Osnovne bakarne vrste novca i njihove karakteristike. Ko kuje. Gradske oznake. Pitanje svetaca gradskih zaštitnika. Vrste vezane za vladare i feudalce (pojedinačna lista). Strani protektori primorskih gradova u periodu postojanja srednjovekovne srpske države (pojedinačna lista). Period kovanja vrsta bez takvih oznaka. Tabela pregled svih rešenja (Tabela IV). Argumentacija za rešenja koja zastupam.

A V 2 Problem srpskog zlatnog novca. Činjenica da takav novac nije nađen. Indikacije o njegovom eventualnom postojanju. Istorijske okolnosti koje ukazuju na takve mogućnosti. Postojanje zlatnog novca u susjednim državama. Ozbiljne informacije o njegovom postojanju.

A VI Brojnost vrsta i pitanje njihovog izgleda

Bogatstvo vrsta i varijanata. Paralela sa drugim zemljama. Šta uslovljeva to bogatstvo.

1. Predstave na licu. Početna predstava na licu i njene izmene u periodu kraljevstva (hronološki). Pojedinačni opisi svake osnovne predstave. Broj tih predstava kod pojedinih vladara. Tabela prikaz osnovnih sredstava dat po vladarima, predstavama i svim vrstama na kojima se one javljaju. (Tabela V). Promene na licu u periodu

Dušanovog carstva (detaljno i pojedinačno). Trajnost pojedinih predstava i njihove promene. Period cara Uroša i Vukašina. Promene u periodu posle Uroševe smrti. Nove predstave (pojedinačno). Njihova brojnost uopšte i kod pojedinih vladara, osnovne grupe, karakter i istorijski značaj tih promena. Predstave na gradskom novcu koji nije vezan za vladare i feudale. Pitanje portreta na srpskom novcu. Simbolične predstave vladara. Nastojanje da se postigne sličnost sa vladarem. O konkretnim pojavama realističkog portreta. Inostrani uticaji i originalni domaći tipovi (na pr. krunidbeni novac cara Dušana).

A VI 2 Predstave na naličju. Tradicionalna slika naličja. Promene naličja u periodu kraljevstva. Značaj Dušanovog perioda. Nove predstave, njihova brojnost i trajnost. Njihov opis, istorijsko tumačenje, značaj pojave na novcu, uzori i paralele. Profani prizori i predstave na naličju. Stagnacija u periodu cara Uroša i Vukašina. Nove predstave kod sledećih vladara i feudalaca (prve pojave pojedinih vrsta i njihova evolucija). Tabela prikaz upotrebe pojedinih osnovnih naličja po naličjima i vladarima, feudalcima i gradovima sa uključenim spiskovima vrsta na kojima se oni pojavljuju (Tabela VI). Orientacija pojedinih vladara i feudalaca na određena naličja.

A VI 3 Heraldički objekti na srpskom novcu. Pojava šlema, njegove vrste i njihova rasprostranjenost. Štit sa grbom, njegove vrste i njihova pripadnost (detaljni

opisi i slike). Mesto njegovog pojavljivanja i povezanost sa drugim elementima. Pojave dvoglavog orla, njegovo istorijsko poreklo i njegova rasprostranjenost u srednjevekovnoj Srbiji. Lav Branković, njegovo poreklo, njegova pojava na novcu, rasprostranjenost i uloga (krin je obradjen pod A VIII 4 j).

- A VI 4 Natpisi na srpskom novcu. Prvobitni natpis. Umnožavanje natpisa. Brojnost vrsta natpisa po vladarima i ukupno za period kraljevstva. Pojava ćirilčkih natpisa. Njihova povezanost za određene vrste novca. Ćirilčki i latinički natpisi u prvom periodu Dušanovog carstva, kao i u periodu njegovog krunisanja i posle njega. Jednovremena pojava ćirilčkog i latiničkog natpisa na istoj strani novca. Ćirilčki i latinički natpisi na novcu cara Uroša. Šta uslovljava stavljanje latiničkih natpisa. Karakter stanovništva Novog Brda. Problem Primorja. Srpski novac sa grčkim natpisima iz XIV veka. Italijanski jezički uticaji na neke novčane vrste. Dominacija ćirilice u periodu Vuka Brankovića i Despota Djurdja. Originalnost pojedinih natpisa. Prezimena na novcu. Natpis u skraćenicama. Pojava umetničkih monograma. Orgamentalno raščlanjavanje naziva despot. Rebusni natpisi. Ime Djurdja u umetničkoj obradi. Osnovne vrste natpisa dati tabelarno po vrstama natpisa, vladarima i vrstama novca na kojima se javljaju (Tabela VII -

Za dopunu vidi prehled svih postojećih natpisa -
Cdeljak C.).

A VI 5 Pregled broja vrsta, podvrsta i varijanata. Broj vrsta, podvrsta i varijanata srebrnog novca, dat tabelarno po vladarima, feudalcima i gradovima i ukupno (Tabela VIII - raščlanjeno na vrste kod zaglavljja vladara, feudalaca ili grada - Vidi A XVIII 2). Broj vrsta, podvrsta i varijanata bakarnog novca dat tabelarno po vladarima (Radoslav), gradovima i ukupno (Tabela IX).

A VI 6 Opšte spoljne karakteristike svih vrsta srpskog novca. Opšti spoljni izgled srpskog novca. Njegov oblik i debljina. Vesta reifefa. Okvir i njegove vrste. Uporedna veličina raznih vrsta srpskog novca.

A VII Manji elementi koji se javljaju na novcu (oznake, predmeti i ukrasi)

1. O oznakama uopšte. Vidljive oznake namenjene javnosti i sitni znaci koji to nisu. Težište obrade stavlja se na vidljive oznake. Interesantnije grupe sitnih znakova (na pr. sitni znaci kod nogu i ispod lakata Isusa kod najstarijih dinara sa zastavom, sitni znaci u prestolu na neuobičajenom mestu, sitni znaci u nimbusu kao i znaci koji se javljaju umesto slovenih oznaka (na pr. kod katorskih dinara) detaljno su obradjeni, dok su ostali samo pomenuti u obradi vrste. Osnovna podela vidljivih oznaka na slovne i figuralne oznake.

Uobičajeno mesto njihove pojave (šematska obrada oznaka data je u opisu varijante - vidi A XVII 6).

- A VII 2 Slovne oznake. Sve stare pretpostavke o njihovom značaju i njihovo kritičko razmatranje. Šta pokazuje analiza materijala kod nas i u susjednim državama. Razmatranje o vremenskom rasponu u pojavi pojedinih slovnih oznaka - analiza odeljka D. Zaključak o tome na šta se odnose slovne oznake (šta predstavljaju) i zašto su sastavljene. Razrešenja nekih slovnih oznaka (Pregled slovnih oznaka - odeljak D). Periodi kada su one stavljene i periodi bez njih.
- A VII 3 Figuralne oznake. Da li one imaju samo ukrasni karakter. Njihova povezanost sa slovnim oznakama. Dvojnost funkcija. Vrste figuralnih oznaka. O svakoj vrsti posebno. Analiza njihove pojave (pregled figuralnih oznaka - odeljak D). Njihovo tumačenje. Poseban osvrt na neke vrste figuralnih oznaka, na pr. na krunisane i nekrunisane ljudske glave. Paralela sa nekim predstavama na licu novca.
- A VII 4 Predmeti, ukrasi i simboli iz okvira figuralnih sitnih oznaka ili predstava (osim heraldičkih aspekata koji su obrađeni na drugoj strani - A VI 5). Opšti principi obrade. Upotreba crteža i fotografski uveličanih detalja sa novca. Detaljni podaci o vrstama i podvrstama na kojima se oni javljaju (sem figuralnih oznaka i sitnih znakova koji se samo pominju po većim grupama). Posebna obrada

svake grupe i svakog predmeta ili ukrasa, njihovo detaljno raščlanjavanje na vrste, podvrste i delove, praćemo istorijskim komentatom:

- a. Oznake vlasti uopšte. Posebno krune, njihove vrste (stema, modiola, kamelaukion itd.), njihovi ukrasi (prependulije, orfanos itd.), skiptri, kugle, maćevi, zastave, svitci (akakije).
- b. Odežde i lićni ukrasi. Posebno carske, kraljevske i despotske haljine, njihove vrste (divition, grakaa, sakos itd.) i njihovi delovi (manijak, loros itd.) i ukrasi na njima (obtoki, fojnikije, rotas, peribrahionije itd.) narukvice (epimanike), mindjuše (raznih vrsta) itd.
- c. Šlem. Posebno oblici šlema i njegovi delovi (vizir, nanosak, zatiljak itd.).
- d. Objekti za sedenje (prestoli) i objekti koji stoje ispod nogu (supedaneumi) vladara ili Isusa. Posebno njihovi oblici i delovi.
- e. Konjska oprema. Posebno uzde, sedla, bodeži itd.
- f. Ptice. Posebno plovke, ćaplje, golubovi.
- g. Životinje. Posebno kamile, rogate životinje, konji, lavlje glave.
- h. Biljne predstave. Posebno biljke, drveće, grance, ćice, cvetovi itd.
- i. Simbolićne predstave. Posebno krin (detaljni podaci o pojavi i upotrebi), nimbusi, krstovi (vrste), figura ćoveka koji pliva poledjuške(?)
- k. Ukrasi. Posebno petokrake i šestokrake zvezde, snežne pahuljice itd.

A VIII Kovnice i kovanje novca.

1. Kovnice. Početak kovanja srpskog novca i najstarija kovnica. Verovatna i sigurna pojava novih kovnica. Arhivski i ostali podaci o prvoj pojavi, postojanju i radu svake kovnice koja se pominje, grupisani za svaku kovnicu posebno (kovnice poradjane po hronološkom redu njihovih pojava, tj. prvih pomena). Navodjenje sve numizmatičke literature koja govori o svakoj kovnici ponaosob. Historijal razvitka kovnica. Kovnice za čije postojanje nema neposrednih podataka ali postoje posredni, što ih stavlja u kategoriju kovnica koje su verovatno postojale. Zakonske odredbe u vezi kovnica. Broj kovnica kao element uvećanja broja vrsta, podvrsta i varijanata srpskog srednjevekovnog novca. Vrste novca koje se mogu vezati za pojedine kovnice.

A VIII 2 Kovanje novca i lica vezana za kovnicu. Nosioci prava kovanja novca. Zakonske odredbe u vezi kovanja novca. Lica vezana za kovnice. Zakup kovnica. Arhivski materijal o tome. Majstori kovnice. Pitanje nacionalne pripadnosti rezača kalupa i zlatara. O funkcionisanju kovnica i načinu kontrole. Tehnika kovanja. Njene reperkusije na broj varijanata.

A VIII 3 Izrada stranog novca u domaćim kovnicama.
Imitacije mletačkog novca iz kovnice kralja Vukašina. Imitacije mletačkog novca iz novobrdške

kovnice izrađjene za vreme kneza Lazara. Indicije i pretpostavke o izradi nekih drugih grupa stranog novca.

A VIII 4 Falsifikovanje domaćeg novca. Navodni bakarni opšte državni novci. Njihove zajedničke karakteristike. Zašto su u pitanju falsifikati, a ne novac lošeg kvaliteta. Pregled njihove rasprostranjenosti i periodi njihovog intenzivnijeg kovanja, Period Milutina i Dragutina. (Opšta razmatranja u XI odeljku). Kontramarkirani bakarni opšte državni novci. Period Djurdja Brankovića. Arhivski podaci o tome.

A VIII 5 Zabrane i druge mere koje su preduzimate protiv srpskog novca u inostranstvu. Istorijat venecijanskih i dubrovačkih zabrana upotrebe srpskog novca i drugih sličnih mera. Zašto su ove preduzimate (opšta razmatranja i u XI odeljku).

A IX Paleografija srpskog novca, obradjena u dva vida, ćirilicom i latiničkom.

1. Slova. Koje se vrste slova pojavljuju na srpskom novcu, koja su slova zastupljena. O pojedinim slovima i načinu njihovog pisanja. Tabela svih zastupljenih slova grupiranih po vrstama slova. (Tabela X). Istorijska interpretacija nekih tipova slova.

A IX 2 Ligature. Koja se slova povezuju i kako. Razne vrste ligatura. Tabela pregled kombinacija sa

naznačenjem vladara i vrsta kod kojih se javlja
(Tabela XI).

- A IX 3 Skraćenice. Njihove vrste. Sigle, suspenzije i kontrakcije i njihova upotreba sa primerima. Razlozi česte upotrebe ligatura i skraćenica. Znaci za skraćenje i njihovo tumačenje. Tabela skraćenica sa razrešenjima, vladarima i vrstama kod kojih se pojavljuju (Tabela XII).
- A IX 4 Ostale paleografske karakteristike natpisa. Početak natpisa i njegove paleografske karakteristike. Znaci i ukrasi između reči i na kraju natpisa. Natpisi u obratnom smeru. Specifičnosti primenjenog pravopisa.
- A IX 5 Značaj paleografskih izučavanja srpskog novca. Paleografske specifičnosti kao element datiranja.
- A IX 6 Uloga rezača kalupa u pojavi paleografskih specifičnosti. Jezični uticaji vezani za narodnost rezača (izuzetne varijante).
- A X Pitanje stvarne vrednosti srpskog srebrnog novca.
1. Od čega zavisi stvarna vrednost srpskog srebrnog novca. Pitanje legure i teškoće za dobijanje takvih analiza. Postojeće mogućnosti za rešavanje ovog pitanja. Tabela postojećih analiza (Tabela XIII)
- A X 2 Pitanje težine novca. Kriterij za dobijanje prosečne težine vrste. Tabela prosečnih težina vrsta (Tabela XIV)

A XI Upotreba srpskog novca u Srednjem veku i njegova kupovna moć.

1. Mesto novca u privrednom životu srednjevekovne srpske države. Bogatstvo novčanig vrsta, podvrsta i varijanata i relativna skučenost robnonovčanih odnosa. Osnova razvijenih robnonovčanih odnosa i njihov obim. Uloga novca u tadašnjem privrednom životu. Šta je sužavalo upotrebu novca. Karakter unutrašnje razmene. Novčana isplata kao alternativa. Vidljivi izrazi stepena razvijenosti robnonovčanih odnosa. Rejoni slabije i jače razvijenih robnonovčanih odnosa. Izmena situacije. Novac kao merilo vrednosti. Sačuvani podaci o robi čija je vrednost izražena u novcu. O kupovnoj moći novca.

A XI 2 O obimu novčanog opticaja. Načini za merenje toga obima. Periodi jače i slabije novčane cirkulacije.

A XI 3 Povlačenje novca iz opticaja. Analiza o rasponu novčane cirkulacije (analiza ostava) po pojedinih periodima. Fizičko trošenje novca i njegova zamena. Smišljeno smanjenje vrednosti novca od strane korisnika. Loš novac. Tragovi prekiyanja na novcu. Masovna zamena starih emisija. Fiksiranje prekretnica.

A XI 4 Srednjevekovni falsifikati. Pomeni falsifikovanog novca. Zakonske mere protiv falsifikatora. Grupa sigurnih srednjevekovnih falsifikata (Ukupan pregled u odeljku B, o i d) i njene karakteristike.

- A XI 5 Pitanje neodredjenih vrsta. (Ukupan pregled u odeljku B,b). Kriterij za razlikovanje neodredjenih vrsta i falsifikata. Osnovne karakteristike neodredjenih vrsta. Procentualno prisustvo ovih vrsta medju sačuvanim primercima i nalazima. Zašto i kako su one nastale. Da li se one mogu protumačiti.
- A XI 6 Pojava i upotreba srpskog novca u inostranstvu. Arhivski podaci o takvoj upotrebi. Šta oni ukazuju. Postojanje falsifikata i njihov uticaj na upotrebu srpskog novca (Podaci o zabranama u odeljku A VIII 5). Zabrane kotorskih dinara i njihov karakter. Prisustvo srpskih dinara u inostranim ostavama (na bazi podataka i analiza datih u odeljku A XII 3 i 4). Šta ovo prisustvo znači.
- A XI 7 Upotreba stranog novca u srednjevekovnoj Srbiji. Upotreba stranih ulatnika. Pojava stranog srebrnog novca u srpskim ostavama. Značaj tog prisustva. Upotreba turskog novca.
- A XII 0 Nalazima i ostavama srpskog srednjevekovnog novca.
1. Pojedinačni sačuvani i nađjeni primerci. Sistematsko uništavanje srednjevekovnog srpskog novca. Šta se je od njega sačuvalo. Preostali primerci, njihovo čuvanje i njihova upotreba. Nalazi pojedinačkih primeraka kao izvor. Uloga kolekcionara u prikupljanju numizmatičkog materijala.
- A XII 2. Ostave. Poreklo ostave. Značaj ostava uopšte, a posebno za izučavanje srpske numizmatike. Njihova retkost. Upropašćene ostave (u muzejima i na

terenu). Pozitivna i negativna uloga kolekcionara. Zajedničke karakteristike ostava. Ostave koje su delimično ili u celosti sačuvane za nauku. Njihov broj, Najvažnije i najveće ostave. Objavljene, obradjene i neobjavljene ostave. Potreba za sumarnom obradom svih ostava, posebno neobradjenih.

A XII 3 Osnovni podaci o svim sačuvanim i rekonstruisanim ostavama u kojima je nadjen srpski novac (uključujući i one koje nisu bile do sada obradljivane). Spisak ostava po skraćenicama (spisak skraćenica za naziv ostava, koje posebno služe za obeležavanje varijanata koje se nalaze u njima u okviru šematske obrade vrata, dat je i u odeljku F), podacima o mestu i godini nalaženja i celokupnom numizmatičkom literaturom u kojoj je svaka od njih obradjena, delimično opisana ili komentarisana. Tabela ostava data po hronologiji materijala, sa podacima o imenu ostave - nalazišta, obuhvaćenim vladarima, feudalcima i gradovima, broju njihovih zastupljenih vrsta i ukupnom broju prisutnih primeraka njihovog novca (Tabela XV - Ova tabela je raščlanjena na vrste kod zaglavlja vladara, feudalaca ili grada - vidi A XVII 2 - Prisutnost pojedinih varijanata u ostavi vidimo na osnovi šematske obrade svake od tih pomenutih vrsta.)

A XII 4 Prisutnost srpskog novca u susednim i graničnim krajevima. Analiza mešovutih ostava. Proporcijalni odnos srpskog i stranog novca (Dalji zaključci u odeljku A XI 6).

A XIII Nepostojeće vrste srpskog novca i moderni falsifikati.

1. Nepostojeće novčane vrste i podvrste koje su se pojavile usled grešaka u objavljivanju srpskog srednjevekovnog novca. Pogrešno opisani i prikazani primerci do Ljubića. Nepostojeće vrste i podvrste koje su ušle u Ljubićevu knjigu pojedinačno obrađene. (nepostojeće varijante stvorene greškom odbacivane su bez posebnih objašnjenja) Reprodukcijske crteže takvog nepostojećeg srpskog novca.

A XIII 2 Izmišljeni primerci srpskih srednjevekovnih zlatnika. Kratka istorija tih zlatnika (veza sa odeljkom A II 4). Fotografije svih vrsta.

A XIII 3 Karakteristična i precizno utvrđena posebna grupa modernih falsifikata postojećih vrsta srpskog srednjevekovnog novca (proizvodnja Čelekijana). Zakedničke karakteristike ove grupe. Dokazi da se radi o falsifikatima. Uporedne fotografije pravih i falsifikovanih primeraka. Njihovo poreklo. Fotografiske reprodukcije svoje falsifikovane vrste i varijante iz ove grupe. (Druga alternativa bila bi dati slike ovih falsifikata na kraju šematske obrade svake postojeće novčane vrste, iza snimka originalnih primeraka).

A XIII 4 Pojedinačni moderni falsifikati srednjevekovnog srpskog novca i njihova rasprostranjenost, Falsifikovane vrste koje se susreću.

A XIV Muzejske i privatne zbirke

1. Javne i privatne zbirke srednjevekovnog srpskog novca u prošlosti. Opis zbirki, njihove istorije

i njihove sudbine. Tabela rekonstrukcija sadržaja nekih značajnih starih zbirki izvršena na osnovu literature, a u odnosu na vladare, feudalce, gradove i vrste, predstavljene u zbirci, brojnosti primeraka svake vrste i ukupnog broja primeraka srpskog novca u toj zbirci (Tabela XVI). Podaci o daljem brojčanom razvitku nekih važnijih zbirki.

A XIV 2 Nastojanje da se obradi sav postojeći numizmatički materijal. Šta je učinjeno u tom pravcu. Broj obradjenih zbirki. Broj zemalja čije su najvažnije zbirke pregledane, obradjene. Razvrstanje Srba u muzejskim zbirkama u inostranstvu. Pregled bugarskih, bosanskih, mađarskih, mletačkih i vizantijskih zbirki, u muzejima specijalno neodređenih primeraka u njima. Unikatni primerci otkriveni na taj način. Poimenični pregled svih novaca objavljenih u literaturi i njihovo sravnjenje sa nadjenim primercima. Zbirke u kojima su nadjeni Srbi sa punim nazivima i adresama (sem u sasvim izuzetnim slučajevima nekih privatnih zbirki čiji su vlasnici tražili da se zadrži njihova anonimnost). Prisutnost u zbirci se navodi skraćenicom kod svake varijante u šematskom opisu vrste (skraćeno za njihovo navodjenje date su u odeljku F).

A XIV 3 Poreklo obradjenog materijala,

a. Osnova za razmatranje ovog pitanja. Kao osnova za razmatranje ovog pitanja uzete su sledeće

tabele: Tabelarna brojnost nadjenih i obradjenih primeraka, u muzejskim zbirnama, data po vladarima, feudalcima, gradovima i muzejima (Tabela XVII - Raščla pđena na vrste kod zaglavlja vladara, feudalaca i gradova - vidi A XVII 2 - Brojnost vrste u svakom muzeju navodi se i u zaglavlju svake vrste. Kod svake varijante postoji oznaka koja pokazuje njenu prisutnost u odredjenom muzeju. Na taj način uključeni su u Pregled katalogi svakog muzeja, raščlanjeni na vladare, feudale, gradove vrste i varijante).

b. Tabelarna brojnost nadjenih i obradjenih primeraka u privatnim zbirnama, data po vladarima, feudalcima, gradovima i zbirnama (Tabela XVIII - raščlanjena na vrste kod zaglavlja vladara, feudalaca i grada - vidi A XVII 2 - brojnost vrste u svakoj zbirci navodi se i u zaglavlju svake vrste. Kod svake varijante postoji oznaka koja pokazuje njenu prisutnost u odredjenoj zbirci. Na taj su način uključeni u Pregled katalogi svake zbirke, raščlanjeni na vladare, feudale, gradove, vrste i varijante).

c. Tabelarno uporedjenje najvažnijih javnih i privatnih zbirki po broju obuhvaćenih vrsta, podvrsta i varijanata (Tabela XIX - rang lista najvažnijih zbirki). Analiza značaja zbirki.

A XV Ukupan prikaz materijala obuhvaćenog Pregledom

1. Šta obuhvata Pregled. Da bi se odgovorilo na osnovna pitanja, kolika je brojnost vrsta, podvrsta,

varijanata i primeraka novca pojedinih vladara, feudalaca i gradova, koje su najrazudjenije vrste novca i koje su najbrojnije vrste novca, date su tri sledeće tabele, popraćene analizama i komentarima.

a. Tabela brojnosti obuhvaćenih primeraka srebrnog i bakarnog srednjevekovnog novca data po vladarima, feudalcima i gradovima, a u odnosu na broj vrsta, podvrsta, varijanata i obradjenih primeraka (Tabela XX).

b. Tabela najrazudjenijih vrsta, tj. onih kod kojih se javljaju preko 20 varijanti (rang lista) sredjena po brojnosti varijanata (Tabela XXI - sadrži broj i naziv vrste, broj podvrsta i broj varijanata).

c. Tabela najbrojnijih vrsta, tj. onih koje su obradjene sa preko 100 primeraka, a javljaju se u preko 10 zbirki (Tabela XXII - Da bi se isključile redje vrste koje su nadjene u jednom nalazu - sadrži broj i naziv vrste, broj podvrste, broj varijante i broj primeraka).

d. Analiza brojnosti srpskog novca. Zaključci o retkosti novca pojedinih vladara, feudalaca i gradova. O najčešćim vrstama srpskog novca.

A XV 2 Razvitak srpskog novčarstva posmatran kroz analizu brojki. Osvrt na pojedine periode u pogledu obima kovanja. Osvrt na odnos vladara i feudalaca. Osvrt na odnos vladara i gradova.

- A XV 3 Širi kulturni, istorijski i umetnički značaj srednjevekovne srpske numizmatike. Numizmatički materijal kao istorijski izvor. Njegov značaj za istorijska istraživanja. Poseban značaj za privredno istorijska istraživanja. Element datiranja iskopina. Značajna istorijska pitanja rešena na osnovu numizmatičkog materijala. Dosadašnje nedovoljno korišćenje numizmatičkog materijala za obradu pojedinih pitanja. Primeri. Značaj numizmatičkog materijala za izučavanje naše srednjevekovne primnjene umetnosti i umetnosti uopšte. Paralela sa orkvenim objektima. Primitivistička i realistička rešenja i renesansni uticaji. Kompleksno i široko sagledavanje naše prošlosti i uloga numizmatičkog materijala u tome.
- A XV 4 Perspektivna upotreba i popunjavanje Pregleda srpske srednjevekovne numizmatike. Uzroci stalne pojave novih vrsta, podvrsta i varijanata u srpskoj numizmatici. Njihova učestanost. Elastičnost Pregleda u odnosu na takav materijal. Paralela sa Ljubićevim Opisom. Mogućnost dodavanja novih vrsta, podvrsta i varijanata. Načini obrade ovakvih dodataka.
- A XV 5 Sadašnja komercijalna vrednost starog srpskog novca. Značaj takvih informacija. Potrebe muzeja i kolekcionara za takvom orijentacijom. Unošenje takvih podataka u osnovne naučne numizmatičke priručnike (Cohen, Babelon, Sabatier itd.). Da li se nove varijante uopšte mogu uzimati kao neki vidljivi

faktor cene. Njihovo izričito i prečutno registrowanje u Pregledu. Orjentaciona formula za procenu pojedinih komada. Šta nam daje ova formula (orjentaciona prosečna cena). Faktori promena prosečne cene. Imena cene sa svakom ostavom koja se sačuva u celini ili se rasparča, a kod redjih primeraka sa svakim novonadjenim primerkom. Eventualna tabela retkosti vrsta klasificiranih po nekoliko osnovnih grupa njihove retkosti. (Sa eventualnim uhošenjem tog podatka i u zaglavlje svake vrste).

A XVI Literatura - Spisak radova o srpskoj numizmatiki

U ovaj spisak (alfabetno poredjan po prezimenu autora) ušli su svi u Pregledu navedeni radovi, dakle, svi radovi trajnijeg i posebnog značaja (time su isključene bezvredne popularizacije, beleške o izašlim knjigama koje ne sadrže interesantne podatke, već daju samo sadržaj, knjige koje sadrže samo ponavljanja već poznatih stvari o srpskoj numizmatiki i sl.). Radovi su grupirani po prezimenu autora i rednom rimskom broju (poseban rad za svako prezime). Radovi su grupirani po prezimenu autora i rednom rimskom broju (poseban rad za svako prezime). Radovi nekog autora koji imaju veći značaj, i koji se često navode, dobijali su prve (niže) brojeve, nego li ostali njegovi radovi. Svaka jedinica literature obradjena je sa svim osnovnim bibliografskim podacima, uključujući postojanje separata, postojanje

ispravki u časopisu, postojanje priloženih tabela
i sl.

Primer obrade literature

- Sarija I Balduin Saria, Kičevska ostava -
Starinar, III serija, III, 73-91
- Sarija II Isti pisac, Numismatischer Bericht
aus Jugoslawien - Numismatische Zeit-
schrift Neue Folge 20 Band, 1927, den
ganzen Reich 60 Band, 1927, 10-19,
Tab. I
- Sarija III Isti pisac, Die Entwicklung des alt-
serbischen Münzwesens - Südostforschun-
gen, Band XIII, 1954 (postoji separat)
22-61.

Obrada samog Pregleda (odnosi se na B. šeo knjige)
srednjovekovnog srpskog novca grupiranog po vlada-
rima, feudalcima i gradovima i razdeljenog u tome
okviru na vrste.

1. Opšta razmatranja. Osnovno istorijsko grupira-
nje materijala vrši se po vladarima, feudalcima
i gradovima. Dodatne grupe. Posebna razmatranja
o grupi neodređenih srpskih novaca i teškoćama
u njihovom određivanju. Posebna razmatranja o
grupi srednjovekovnih falsifikata izradjenih
od srebra. Razlike između ove dve grupe. Raz-
lozi za nedonošenje opisa i slika srednjovekov-
nih falsifikata izradjenih od bakra.

A XVII 2 Zaglavlje vladara, feudalca ili grada (za citiranje B i broj strane)

a. Opšti podaci

aa. Ime vladara ili feudalca i godine vladavine ili približni vremenski period.

ab. Glavni period vladavine i osnovni opšti podaci od značaja za numizmatiku (na pr. o delu teritorije nad kojom je vladao, glavnom gradu i sl.)

b. Istorijski i numizmatički podaci i komentar koji se odnosi na jednu grupu ili na sve njegove novčane vrste. Koje se kovnice pominju u vezi sa vladarem, tj. feudalcom. Zaključci u pogledu hronologije vrsta.

c. Podaci, a po potrebi tabelarni pregled broja podvrsta i varijanata dat za svaku vrstu tog vladara ili feudalca i ukupno označen njenim brojem i kratkim nazivom, sa podacima o brojnosti primeraka koji se javljaju kod vrste (Raščlanjavanje prve tabele navedene pod A. VI 5 i Tabele navedene pod A XV). Dopunski deo tabele sa podacima o vrstama novca pojedinih gradova vezanih za tog vladara ili feudalca.

d. Podaci, a po potrebi tabelarni podaci o prisustvu pojedinih novčanih vrsta određenog vladara ili feudalca u nadjenim ostavama, obrađeni po pojedinih ostavama (hronološki datim), vrstama, podvrstama i broju komada te vrste koji se pojavljuju u njima (raščlanjavanje tabele navedene pod A XII).

e. Podaci, a po potrebi tabelarni podaci o prisustvu pojedinih vrsta u zbirnama i broju primeraka u njima (rašćlanjenje prve i druge tabele navedene pod A XIV 3 - grupisanje podataka datih kod svake vrste).

Kod gradova se stavljaju odgovarajući podaci kao i kod vladara i feudalaca.

f. Literatura o novcu vladara, feudalca i grada (razlićita ili šira od one koja govori o jednoj njegovoj vrsti) data je izuzetno, u slučaju kad ona postoji u odnosu na više njegovih novćanih vrsta. Tu ulazi i literatura koja govori o svim vrstama novca jednog vladara, feudalca ili grada.

A XVII 3 Podaci o novćanoj vrsti kao celini (zaglavljje vrste - za citiranje rimski broj vrste). Koncentrisanje podataka o vrsti na jednom mestu. Podaci obuhvataju rimski broj vrste i njen sintetićki naziv (na pr.: krunidbeni dinar cara Dušana). Zbir svih primeraka vrste koji su nadjeni u zbirnama, tj. obradjeni. Broj podvrsta i varijanata. Podatak o tome ke je prvi objavio vrstu. Podatak, ke je ippravno utvrdio pripadnost novćane vrste vladaru, feudalcau ili gradu (opredelio ... bliže opredelio ... , itd.) Prosećna težina (kod vrsta kod kojih ima preko 10 neoštećenih i pristupaćnih primeraka). U kojim je ostavama nadjena ova novćana vrsta (o broju nadjenih primeraka vidi podatak ili tabelu o ostavama datu u zaglavljju vladara, feudalca ili grada - vidi A XVII 2).

Istorijski i numizmatički komentar vrste. Eventualni podaci o bližem datiranju vrste. Eventualne dopunske primedbe koje su ranije stavljane ili se mogu staviti. Zajednički momenti kod više podvrsta ili varijanata. Sva numizmatička literatura koja govori o vrsti. Izvori za obradu zaglavlja vrste. Razmatranje o raspoloživim mogućnostima i metodologiji hronološkog određivanja vrste. O obaveznim i fakultativnim delovima zaglavlja vrsta.

A XVII 4 Šematska obrada vrste (konkretni i detaljni opis).

Obrada se vrši po ucrtanom šablonu. Za svaku stvar određeno mesto. Natpis dat za vrstu bez pojedinačnih slovenih grešaka i neznatnih izuzetnih skraćivanja. Opis samo onog što je zajedničko za celu vrstu (samo bitno). Fotografije svih podvrsta te vrste date su uz opise podvrsta, tako da se sve fotografije jedne vrste nalaze sa desne strane šematskog opisa vrste. Izdvajanje podvrste po bitnijim zajedničkim karakteristikama jednog dela vrste (uzimaju se u obzir samo neke osobine, ali se ide na izdvajanje svake interesantnije grupe u posebnu podvrstu). Razvrstavanje na varijante uglavnom na bazi slovnih i drugih značajnih oznaka. Prikaz podvrsta i varijanata samo putem jednoobraznih i uprošćenih šablona razvrstavanja i brinih karakteristika i oznaka da bi se dobila preglednost i olakšalo njihovo donošenje. Podaci doneti u šemi, o pojavi varijante u ostavi, o zbirci u

kojoj se varijanta nalazi (a u zaglavlju vrste i broj primaraka te vrste), o autoru koji je prvi objavio varijantu i podvrstu, o zbirici iz koje je fotografisani primerak, dati su skraćenicom (spisak skraćenica pod F).

A XVII 5 Podaci o podvrsti (za citiranje: rimski broj (vrsta) i arapski (podvrsta)).

Ovi podaci sačinjavaju jedan horizontalan pojas. Na njegovom početku date su zajedničke odlike podvrste koje se javljaju na jednom liou i naličju. U drugom delu pojasa date su sve varijante podvrste. Uz opis podvrste i njenih varijanata data je jedna ili više fotografija podvrste zavisno od broja varijanata i odgovarajućeg raspoloživog prostora, kao i podatak gde se nalazi slikani primerak. Dat je i podatak ko je prvi objavio podvrstu (kao početak uzeti su samo Šafarik, Ljubić, Ipen i Štokert, a njihovi prethodnici pomenuti su samo kod objavljivanja vrste i literature o njoj.)

A XVII 6 Podaci o varijanti dati su u okviru podvrste. (za citiranje rimski broj - vrsta, arapski - podvrsta, i slovo abecede - varijanta). Vidljive oznake na liou (šematski date). Vidljive oznake na naličju (šematski date). Podatak u kojim se ostavama javlja, dat skraćenicama. (Pošto se podaci o svakoj ostavi nalaze grupisani u predgovoru - A XII, jasno je da se ovom oznakom dobiju uput na ukupni pregled ostave i literature koja govori

o njoj. Ova oznaka omogućuje konsultiranje paralelnih tabelarnih pregleda ostava koji se nalaze u zaglavlju vladara - A XVII 2 d, i A XII). Podaci u kojim se zbirka javlja, dati skraćenica-
ma. (Informacija ove vrste omogućuje svakom studijsu numizmatičaru kasnije proučavanje svake posebne grupe novca, pošto su sva mesta gde se primeri novca iz te grupe pojavljuju precizno utvrđena). Podatak o tome ko je prvi objavio varijantu, dat skraćeno (kao početak uzet je Šafarik, Ljubić, Ippen i Štokert).

B Pregled srpskog srednjevekovnog novca

Svaki primerak srpskog srednjevekovnog novca, kao i novci koji su izradjeni u srednjevekovnoj srpskoj državi (kao falsifikati domaćeg i stranog novca ili hibridi) našao je svoje mesto u ovom Pregledu, koji je podeljen na više delova, i to:

- a. Precizno utvrđene novčane vrste srpskog srednjevekovnog novca našle su svoje mesto u okviru osnovnih istorijskih grupa koje obuhvataju sve utvrđene novce jednog lica ili grada. U početku takve grupe nalazi se zaglavlje vladara, feudala ili grada (vidi A XVII 2). U okviru ove osnovne istorijske grupe pojavljuju se zaglavlja (za zaglavlje vrste vidi A XVII 3) i šematske obrade svake takve novčane vrste. (Primer takve šematske obrade vrste donosimo: na kraju izlaganja o odeljku B).

- b. Neprecizno utvrđjene novčane vrste tzv. neodređene vrste srpskog srednjevekovnog novca. Ove se vrste ne mogu rasporediti u postojeće osnovne istorijske grupe. One su obradjene na isti način kao i precizno utvrđjene novčane vrste.
- c. Srednjevekovni falsifikati srpskih krstatih dinara izradjenih od srebra.
- d. Srednjevekovni falsifikati srpskih dinara sa šle-
mom, izradjenih od srebra.
- e) Strani novac izradjivan u srpskim kovnicama u vreme Vukašina.
- f) Hibridni novci izradjivani u srpskim kovnicama u vreme Lazara.

Primer šematske obrade novčane vrste:Leva strana:XXI.
(broj vrste)

u ovom prostoru:

OPIS LICA SA NATPISOM

prevod

Radni broj podvrste	Dopunske odlike lica	Dopunske odlike naličja	Radni broj varijante	Oznake na lici	Ostave u kojima se javljaju
p r e v o d					
3.	Skriptar sa prostim krstom. Drška zastave polazi iz monograma prevod	Znaci u nimbusu prevod	a. b. c.	krin/krin - Nptica krin AI-	Do Kr, St -
9.	Skriptar sa duplim krstom prevod	Presto bez naslona prevod	a. b.	_____ _____	B C

Desna strana:

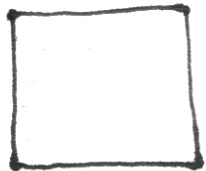

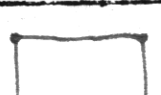

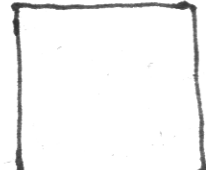

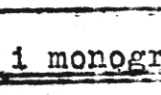
U ovom prostoru:

OPIS NALIČJA SA NATPISOM

p r e v o d

Oznake na naličju	U kojim se zbirka- ma nalazi	Ko je objavio vari- jantu	Fotografija lica	Ko je obja- vio pod- vrstu	Fotografija naličja (ispod nje oznaka zbi- rke odakle je primerak
----------------------	------------------------------------	------------------------------------	---------------------	--	--

p r e v o d

SR (o) ((W Z D	Š			
P (x) R	O N Lo	Jo		Š	
H (.) N	Vo	D			
— R	N E D M	L			
 —	Mu	D		L	

C Pregled svih postojećih natpisa, skraćenica i monograma koje srećeno na novcu alfabetno dat sa uputom na vladara i vrste.

D Pregled slovnih i odgovarajućih figuralnih oznaka koje se javljaju na novcu sa uputom na vladare, vrste i podvrste, ostave i druge vrste slovnih i figuralnih oznaka

Obrada slovnih i figuralnih oznaka kao dvodelnik celina. Redosled: 1. serija alfabeta obrada po prvom slovu (prvo pojava na licu pa onda na naličju), i to prvo sa drugim slovom, pa onda bez drugog slova, pa onda drugo figuralno. 2. serija alfabeta obrada po drugom slovu, i to prvo bez prvog slova, pa onda na mestu prvog slova figuralna oznaka. 3. serija po prvoj figuralnoj oznaci (uključujući i prisustvo slova na drugom mestu). 4. serija po drugoj figuralnoj oznaci (uključujući prisutnost slova na prvom mestu). 5. serija po slovu na neuobičajenom mestu. 6. serija po figuralnoj oznaci na neuobičajenom mestu.

Primer:

Oznaka	Mesto pojave	Oznaka na drugoj strani	Oznaka na neuobičajenom mestu	Oznaka na istoj strani (za oznake na neuobičajenom mestu)	Vladar	Broj vrste i podvrste	Ostava
R - S	Lice	—	—	—	Milutin	XV,3	
R - 	Naličje	T - O	S Naličje ispod Isusa	—	K.Dušan	XXX,9	Do
R - 	Naličje	—	—	—	C.Dušan	XXXII,2	Kr, Do
R - Krin	Naličje	N - O	—	—	C.Dušan	XL,2	
(iz 5. serije) -R-	Naličje	T - O	Ispod Isusa	R - 	Dragutin	VII,3	Kr

E Indeks imena vladara, feudalaca i gradova

koji se pominju.

F Alfabetni pregled skraćenica upotrebljenih u opisu vrsta(odjeljak B)

Skraćenice obuhvataju ostave (koje se navode u rubrici 6), muzeje i zbirke u kojima se varijanta nalazi (koji se javljaju u tabeli unetoj u zaglavlje vladara ili feudalaca i rubrici 8) i autora, koji su objavili podvrstu ili varijantu (a koji se navode u rubrici 9 i 11).

Na pr. Š - Šafarik

W - Beč, Kunsthistorische muzeum

O - Narodni muzej u Osijeku

Kr- Kragujevačka ostava

St- Ostava iz Stobi-a

Jo-J. Petrović

G Opšta ikonografija sroskih srednjevekovnih vrsta novca

Ikonografski prikaz svih vrsta - po jedan reprezentativni primerak lica i nalička od svake vrste. (Poželjno bi bilo dati ovaj Pregled na izuzetno finijoj hartiji u prirodnoj veličini novca - Razmotriti pitanje primene crteža, bakroreza u ovom bitnom dodatku za vizuelno nalažonje vrsta).

Napomena

Sadržaj knjige biće dat u početku knjige